

The background features a decorative graphic consisting of three blue circles of varying sizes and two thin blue lines. One large circle is at the top right, a medium one is in the center, and a very large one is at the bottom right. Two thin lines cross the page diagonally, one from the top left to the center, and another from the top right to the bottom right.

Digitalna korupcija – izazovi modernog doba

Vodič za OCD za borbu protiv digitalne
korupcije

UVOD

Borba protiv korupcije predstavlja jedan od najvažnijih izazova sa kojima se suočavaju savremena društva, a uloga organizacija civilnog društva (OCD) u ovoj borbi je neprocenjiva. Digitalna pismenost, kao ključna veština u 21. veku, omogućava OCD da efikasnije učestvuju u nadgledanju, analizi i prijavljivanju koruptivnih aktivnosti, te tako doprinesu izgradnji transparentnijeg i pravednijeg društva.

Upravo iz tog razloga, *Mreža za građanski aktivizam*, uz podršku *OCD Aktiv*, kreirala je online priručnik *Digitalna korupcija – izazovi modernog doba - Vodič za OCD za borbu protiv digitalne korupcije*. Ovaj vodič je deo šire *Inicijative za izgradnju digitalne pismenosti OCD iz nevećinskih zajednica na Kosovu za učešće u borbi protiv korupcije*.

Cilj vodiča je da pruži osnovna znanja o digitalnoj korupciji i digitalnim izazovima u borbi protiv korupcije, alate i resurse koji će organizacijama civilnog društva omogućiti da koriste digitalne tehnologije na efikasniji način u svom radu, naročito u kontekstu borbe protiv korupcije.

Verujemo da će ovaj vodič biti koristan resurs za sve organizacije koje žele da unaprede svoje digitalne veštine i aktivno doprinesu borbi protiv korupcije, te time postanu još snažniji partneri u izgradnji demokratskog društva na Kosovu.

Korupcija – definicija i uticaj na društvo

Korupcija je zloupotreba poverene moći radi lične koristi. To obuhvata različite neetičke i ilegalne radnje kao što su mito, pronevera, trgovina uticajem, i manipulacija javnim nabavkama. Korupcija može postojati u različitim oblicima, od sitne korupcije među lokalnim zvaničnicima do sistemske korupcije koja zahvata čitave vlade i institucije.

Definicija korupcije

Korupcija se najčešće definiše kao svaka radnja ili niz radnji kojima pojedinci ili grupe zloupotrebljavaju poverenu moć, bilo javnu ili privatnu, u cilju sticanja lične koristi, koja može biti materijalna ili nematerijalna. Ova zloupotreba može biti direktna, kroz mito, ili indirektna, kroz favorizovanje određenih grupa ili pojedinaca na štetu javnog interesa.

Uticaj korupcije na društvo

1. **Ekonomski uticaj:** Korupcija negativno utiče na ekonomski rast i razvoj. Smanjuje efikasnost državnih institucija, povećava troškove poslovanja, smanjuje konkurenciju i odvraća strane investitore.
2. **Politički uticaj:** Korupcija podriva poverenje građana u institucije i vladavinu prava. Može dovesti do političke nestabilnosti, smanjenja legitimnosti vlasti i jačanja autoritarnih tendencija.
3. **Socijalni uticaj:** Korupcija povećava nejednakost i siromaštvo. Pristup osnovnim uslugama poput zdravstva, obrazovanja, i pravde postaje ograničen za one koji ne mogu ili ne žele da učestvuju u koruptivnim praksama.
4. **Moralni i etički uticaj:** Korupcija potkopava društvene vrednosti i moralne standarde. Stvara kulturu nekažnjivosti, gde ljudi veruju da je moguće ostvariti ciljeve bez poštovanja zakona i etičkih normi.

Korupcija ima duboko ukorenjene i široko rasprostranjene posledice po društvo.

Oblici korupcije

Korupcija se javlja u različitim oblicima, zavisno od potreba aktera koji ulaze u koruptivne i nedozvoljene razmene ili trgovinu odlukama.

Najčešći oblici korupcije su:

- ***Podmićivanje/ mito*** – nuđenje i davanje novca ili drugih (ne) materijalnih koristi kako bi se uticalo na odluku javnih vlasti.
- ***Zahtevanje mita*** – postavljanje mita kao uslov za pružanje usluga od strane zvaničnika ili službenika.
- ***Zloupotreba položaja*** – korišćenje informacija ili ovlašćenja povezanih sa javnom funkcijom u ličnu korist ili korist bliskih osoba.
- ***Pronevera*** – nezakonito i neetičko postupanje s javnim sredstvima u cilju ostvarivanja privatne materijalne koristi, na štetu finansijskih sredstava namenjenih za ostvarenje javnog interesa.
- ***Favorizovanje u konkursima za zapošljavanje i javne nabavke*** – netransparentan ili arbitraran izbor među ponuđenim opcijama na javnim konkursima ili prijavljenim kandidatima za određeni položaj.
- ***Sukob interesa za sticanje koristi*** – situacija u kojoj privatni interesi zvaničnika dolaze u sukob s javnim interesom ili mogu uticati na nepristrasnost zvaničnika u obavljanju javne dužnosti. Iako sukob interesa nije korupcija, situacije u kojima se sukob interesa ne rešava mogu biti "predvorje korupcije", jer olakšavaju pristup nezaslužnim koristima.

Borba protiv korupcije zahteva kombinaciju zakonskih reformi, jačanje institucija, povećanje transparentnosti i edukaciju građana o važnosti poštovanja zakona i etičkih standarda, ali i neprestano unapređivanje sopstvenih kapaciteta zbog tehnološkog razvoja mogućnosti koje korupciju čine sve težom za otkrivanje.

Digitalno doba – novi izazovi u borbi sa korupcijom

Promene koje donosi digitalizacija su deo dinamičnog društvenog života Kosova i njegovog sazrevanja, kao i sveta uopšte. Digitalizacija, i IT uopšte, ima veliki potencijal da smanji korupciju povećanjem transparentnosti, smanjenjem ljudskog faktora i omogućavanjem lakšeg praćenja aktivnosti.

Međutim, iako digitalno doba donosi brojne prednosti, kao što su lakša dostupnost informacija, brže komuniciranje i automatizacija procesa, istovremeno postavlja i nove izazove u borbi protiv korupcije.

Zloupotreba informacionih tehnologija (IT) i samog procesa digitalizacije u koruptivne svrhe se može javiti kako u slučaju finansijskih interesa, tako i u situacijama gde IT služe za ostvarivanje nematerijalnih koristi javnih zvaničnika. Ovi slučajevi prisutni su u svim sektorima državne uprave, uključujući državna preduzeća, kao i na svim nivoima vlasti, bilo da se radi o centralnoj ili lokalnoj upravi. Zloupotreba IT može nastati spontano, u cilju zadovoljenja pojedinačnih potreba, ili može biti deo kontinuiranih aktivnosti organizovanog kriminala.

Tvrdnja da „elektronska uprava pomaže u borbi protiv korupcije“ je, zapravo, mač sa dve oštrice. IT nisu univerzalni lek protiv korupcije. U nekim situacijama, IT čak mogu olakšati počinocima da izvrše koruptivna dela: nedostaci u IT sistemima mogu im ići u prilog, jer tragovi mogu biti manje vidljivi u složenim mrežama ili u kratkotrajnoj elektronskoj evidenciji.

Bezbednost i digitalizacija danas prožimaju gotovo sve aspekte ljudskog rada i života. Različiti akteri javnog života, IT stručnjaci, stručnjaci za IT bezbednost, akademska zajednica i praktične sfere i dalje nastoje da definišu sadržaj i diskurs u ovoj oblasti, ali i da identifikuju najčešće digitalne/ IT izazove sa kojima se trenutno suočavaju.

Digitalna korupcija

Digitalna korupcija je najširi oblik korupcije koji se odvija putem digitalnih tehnologija, uključujući internetske platforme, softverske alate i digitalne baze podataka. Obuhvata radnje poput manipulacije digitalnim podacima, korišćenja kriptovaluta za prikrivanje nelegalnih transakcija, i zloupotrebe online platformi za podmićivanje ili nezakonito sticanje koristi. Ovaj pojam se odnosi na sve koruptivne aktivnosti koje koriste digitalne kanale za olakšavanje, prikrivanje ili izvršenje korupcije.

U digitalnu korupciju spadaju sve radnje koje koriste digitalne alate ili sisteme za olakšavanje korupcije, kao što su:

- *Manipulacija podacima u digitalnim bazama*
- *Korišćenje softverskih alata za sakrivanje ili prikrivanje koruptivnih radnji*
- *Korišćenje društvenih mreža za vršenje uticaja ili podmićivanje*
- *Korišćenje kriptovaluta za korupciju*

Kibernetička korupcija

Kibernetička korupcija i digitalna korupcija su srodni pojmovi, ali nisu potpuno identični, iako se često preklapaju.

Kibernetička korupcija je specifičnija i odnosi se na aktivnosti vezane za sajber prostor, dok digitalna korupcija obuhvata širi spektar radnji koje se odvijaju putem bilo koje digitalne tehnologije.

Kibernetička korupcija je oblik korupcije koji se dešava putem digitalnih i online kanala i ona se specifično se odnosi na koruptivne radnje koje uključuju korišćenje računarskih sistema, mreža i interneta.

Ovaj pojam se uglavnom odnosi na korupciju koja se dešava kroz kibernetičke (cyber) kanale, kao što su ***hakovanje, phishing, ransomware*** napadi, i druge vrste kibernetičkog kriminala koje olakšavaju ili omogućavaju korupciju.

Ovaj koncept obuhvata širok spektar aktivnosti koje koriste informacionu tehnologiju kako bi omogućile, prikrile ili olakšale korupciju. To može uključivati

nezakonite radnje poput podmićivanja, prevara, pronevera ili zloupotrebe moći, koje se odvijaju ili podržavaju digitalnim sredstvima. Evo nekoliko ključnih aspekata kibernetičke korupcije:

1. Digitalne platforme za korupciju

- **Kriptovalute:** Kriptovalute, poput Bitcoina, omogućavaju anonimne transakcije koje su teže za praćenje od tradicionalnih finansijskih transakcija. Ova anonimnost može olakšati podmićivanje, pranje novca i finansiranje kriminalnih aktivnosti.
- **Dark web:** Na dark webu, koji je deo interneta nedostupan preko standardnih pretraživača, često se prodaju ilegalne usluge i proizvodi, uključujući podatke o identitetu, ukradene informacije ili usluge hakera, koje se mogu koristiti za koruptivne svrhe.

2. Kibernetički napadi i korupcija

- **Hakovanje i iznuda (ransomware):** Korumpirani pojedinci ili grupe mogu koristiti hakovanje za pristup poverljivim podacima kompanija ili vladinih agencija, a zatim zahtevati mito ili druge koristi kako bi te podatke zadržali u tajnosti.
- **Phishing i socijalni inženjering:** Ove metode mogu se koristiti za prevaru zaposlenih u cilju dobijanja osetljivih informacija koje se potom koriste za ucene ili druge koruptivne aktivnosti.

3. Manipulacija podacima i informacijama

- **Falsifikovanje podataka:** Digitalni alati omogućavaju lažiranje dokumenata ili podataka, čime se može prikriti korupcija ili obmanuti nadzorne institucije.
- **Deepfake tehnologija:** Ova tehnologija omogućava stvaranje lažnih video ili audio zapisa koji izgledaju stvarno, a mogu se koristiti za kompromitovanje osoba ili za lažnu optužbu, što može biti deo koruptivnih strategija.

4. Kibernetička korupcija kroz favorizovanje u konkursima za zapošljavanje i u javnim nabavkama

- **Automatizovani sistemi:** U digitalizovanim sistemima za javne nabavke, korumpirani akteri mogu manipulirati algoritmima ili bazama podataka kako bi favorizovali određene ponuđače ili sakrili nezakonite radnje.
- **Nepotizam i favorizovanje:** Digitalne platforme mogu biti zlorabljene kako bi se omogućilo da informacije o konkursima ili ugovorima budu dostupne samo određenim krugovima, čime se omogućava favorizovanje određenih kompanija ili pojedinaca.

Pored kibernetičke korupcije, digitalna korupcija može obuhvatati i sledeće oblike:

Manipulacija digitalnim podacima

- **Falsifikovanje ili modifikacija podataka:** Promena ili lažiranje podataka u digitalnim bazama, izveštajima, ili dokumentima radi postizanja lične koristi ili prikrivanja nezakonitih aktivnosti.
- **Brisanje ili skrivanje zapisa:** Namerno uklanjanje ili sakrivanje digitalnih zapisa kako bi se prikrili tragovi korupcije.

Zlorab digitalnih platformi

- **Nezakonito korišćenje društvenih mreža:** Korišćenje društvenih mreža za podmićivanje, širenje dezinformacija, ili vršenje političkog pritiska.
- **Zlorab e-mail komunikacije:** Korišćenje e-maila za dogovaranje ili prikrivanje koruptivnih radnji, kao što su dogovori za podmićivanje ili iznude.

Pranje novca kroz digitalne kanale

- **Korišćenje kriptovaluta:** Upotreba kriptovaluta za pranje novca, sakrivanje izvora prihoda, ili izvršavanje anonimnih i nelegalnih transakcija koje omogućavaju korupciju.
- **Digitalne platforme za transfer novca:** Zlorab online platformi za transfer novca (npr. PayPal, Venmo) za prikrivanje ilegalnih transakcija.

Zlorab algoritama i veštačke inteligencije

- **Manipulacija algoritmima:** Utiču na rezultate algoritama u digitalnim sistemima za nabavke, kreditiranje, ili zapošljavanje radi favorizovanja određenih osoba ili firmi.
- **Bias u veštačkoj inteligenciji:** Namerno programiranje ili manipulacija AI sistemima kako bi se osiguralo da određeni entiteti dobiju povoljne uslove ili tretman, što može biti deo koruptivnih praksi.

Digitalne prevare u javnim nabavkama i tenderima

- **Automatizovane prevare:** Korišćenje softverskih alata za manipulaciju procesima javnih nabavki ili tendera, uključujući nameštanje rezultata ili favorizovanje određenih ponuđača.
- **Nepropisno dodavanje i manipulacija u digitalnim prijavama:** Lažno predstavljanje u digitalnim aplikacijama za javne nabavke ili finansiranje, kako bi se stekla nepravedna prednost.

Digitalne pretnje i ucene

- **Korišćenje digitalnih kanala za iznude:** Upotreba digitalnih kanala, kao što su e-mail ili društvene mreže, za iznudu novca ili drugih koristi pod pretnjom da će otkriti kompromitujuće informacije.
- **Objavljivanje lažnih informacija:** Zloupotreba digitalnih medija za širenje lažnih informacija kako bi se diskreditovali pojedinci ili organizacije i ostvarile koruptivne koristi.

Ovi primeri pokazuju kako digitalne tehnologije mogu biti zloupotrebene na različite načine za sprovođenje koruptivnih radnji, proširujući tako pojam digitalne korupcije izvan kibernetičkog prostora.

Kako se boriti protiv digitalne korupcije?

Internet omogućava korumpiranim pojedincima da deluju na globalnom nivou, što otežava saradnju između različitih država u borbi protiv međunarodne korupcije. Brz razvoj digitalnih tehnologija često prevazilazi brzinu donošenja zakona i regulativa, što stvara pravne praznine koje korumpirani pojedinci mogu iskoristiti.

Kako bi se efikasno borili protiv korupcije u digitalnom dobu, neophodno je razvijati nove strategije koje uključuju:

- *Jačanje kibernetičke sigurnosti*
- *Ažuriranje zakonskih okvira kako bi pokrivali nove tehnologije*
- *Unapređenje međunarodne saradnje*
- *Edukaciju i podizanje svesti javnosti o digitalnim prevarama*

Kosovo i borba protiv digitalne korupcije

Iako je Kosovo je usvojilo set zakona, strategija i administrativnih uputstava (normativnih akata) koja se odnose na korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija, ali se zakonodavna infrastruktura do sada nije na odgovarajući način bavila pitanjem integriteta podataka i zloupotrebom sistema informacione tehnologije u konkretnom ili opštem smislu.

Potrebno je uvesti sveobuhvatne zaštitne mere kako bi se omogućilo efikasno otkrivanje, praćenje i reagovanje na slučajeve korupcije. Ove mere treba da obuhvate različite aspekte zaštite, uključujući tehničke mere, organizacione i proceduralne protokole, praćenje prometa podataka i pristupa zaposlenih informacionim sistemima, obuke i programe za podizanje svesti, kao i sprovođenje internih i eksternih revizija i zakonodavnih mera zaštite.

Iako na Kosovu postoji specijalizovana Agencija za zaštitu privatnosti i podataka, ona prvenstveno funkcioniše kao organizacija koja nadzire pitanja iz oblasti privatnosti. Međutim, njene nadležnosti su ograničene i ne obuhvataju obavezu sprovođenja zaštitnih mera u vezi sa zloupotrebom informacione tehnologije.

Bilo bi poželjno osnovati posebno institucionalno telo u zemlji koje bi osiguravalo zaštitu integriteta podataka i IT sistema, kao i sprečavanje krivičnih dela.

Uloga OCD u borbi protiv digitalne korupcije

Organizacije civilnog društva (OCD) mogu igrati ključnu ulogu u borbi protiv digitalne korupcije kroz različite aktivnosti koje uključuju podizanje svesti, edukaciju, zagovaranje politika, i pružanje podrške.

Podizanje svesti i edukacija

Javne kampanje: Organizovanje kampanja za podizanje svesti o rizicima digitalne korupcije, uključujući informacije o prepoznavanju digitalnih prevara, sigurnom korišćenju interneta, i zaštiti ličnih podataka.

Edukativni programi: Sprovođenje edukativnih radionica, seminara i treninga za građane, preduzeća i javne službenike o načinima prepoznavanja i prevencije digitalne korupcije.

Monitoring i istraživanje

Praćenje i dokumentovanje slučajeva: OCD mogu prikupljati i analizirati podatke o slučajevima digitalne korupcije, što može pomoći u identifikaciji obrazaca i razvijanju efikasnijih strategija za borbu protiv korupcije.

Istraživanje i analize: Sprovođenje istraživanja o trendovima u digitalnoj korupciji i delotvornosti različitih mera za njeno suzbijanje. Ovi podaci mogu pomoći u oblikovanju politika i podizanju svesti među donosiocima odluka.

Zagovaranje i politički pritisak

Zagovaranje za bolju regulaciju: OCD mogu raditi na tome da utiču na vlade i zakonodavna tela kako bi se doneli i unapredili zakoni i regulative koje se odnose na digitalnu korupciju i kibernetičku sigurnost.

Saradnja sa međunarodnim organizacijama: OCD mogu posredovati između lokalnih vlasti i međunarodnih tela kako bi se osigurala primena globalnih standarda u borbi protiv digitalne korupcije.

Podrška žrtvama digitalne korupcije

Pravna pomoć: Pružanje pravne podrške i saveta žrtvama digitalne korupcije kako bi zaštitili svoja prava i tražili pravdu.

Psihološka podrška i savetovanje: Pomoć žrtvama u nošenju sa posledicama digitalne korupcije, kao što su finansijski gubici ili emocionalni stres.

Promovisanje transparentnosti i odgovornosti

Zagovaranje za transparentnost u digitalnim procesima: OCD mogu promovisati transparentnost u digitalnim procesima, poput javnih nabavki, kroz javni nadzor i pritisak na vlade i kompanije da objavljuju informacije o svojim digitalnim operacijama.

Izveštavanje o digitalnoj korupciji: Kreiranje izveštaja i publikacija o stanju digitalne korupcije na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, čime se povećava svest i odgovornost.

Izgradnja kapaciteta i saradnja

Partnerstva sa privatnim sektorom i tehnološkim stručnjacima: OCD mogu saradivati sa kompanijama i IT stručnjacima kako bi razvili alate i strategije za otkrivanje i sprečavanje digitalne korupcije.

Saradnja sa vladama i akademskim institucijama: Povezivanje sa vladinim agencijama, regulatornim telima i istraživačima kako bi se obezbedila bolja primena zakona i razvili inovativni pristupi za borbu protiv digitalne korupcije.

Pristup pravdi i odgovornost

Podnošenje tužbi i prijava: Aktivno uključivanje u podnošenje prijave i tužbi protiv počinitelaca digitalne korupcije, kako bi se obezbedilo da odgovorni budu procesuirani.

Podrška zakonodavnim inicijativama: Podrška inicijativama za donošenje novih zakona ili izmenu postojećih kako bi se efikasnije regulisala digitalna korupcija.

Kroz ove aktivnosti, OCD mogu značajno doprineti smanjenju digitalne korupcije i stvaranju sigurnijeg i pravednijeg digitalnog okruženja.

ZAKLJUČAK

Borba protiv digitalne korupcije postaje sve važnija kako se društvo sve više oslanja na digitalne tehnologije u svakodnevnom životu, poslovanju i upravljanju. Digitalna korupcija odnosi se na zloupotrebu digitalnih sredstava i platformi za pribavljanje nelegalne koristi, uključujući manipulaciju podacima, cyber-kriminal, podmićivanje kroz digitalne kanale i zloupotrebu moći u digitalnom okruženju.

Korupcija je jedan od najvećih izazova s kojima se suočavaju savremena društva, ozbiljno narušavajući ekonomski razvoj, političku stabilnost i socijalnu pravdu.

U tom kontekstu, organizacije civilnog društva (OCD) igraju ključnu ulogu u borbi protiv korupcije. Njihova delatnost se proteže kroz različite sfere društva, omogućavajući im da deluju kao katalizatori promena, nadzornici i edukatori u procesima demokratizacije i izgradnje transparentnih i odgovornih institucija.

Iako digitalno doba donosi brojne prednosti, kao što su lakša dostupnost informacija, brže komuniciranje i automatizacija procesa, istovremeno postavlja i nove izazove u borbi protiv korupcije.

Sadržaj:

UVOD.....	1
Korupcija – definicija i uticaj na društvo	2
Oblici korupcije.....	2
Digitalno doba – novi izazovi u borbi sa korupcijom	4
Digitalna korupcija	5
Kako se boriti protiv digitalne korupcije?	8
Kosovo i borba protiv digitalne korupcije.....	9
Uloga OCD u borbi protiv digitalne korupcije.....	10
ZAKLJUČAK.....	12